
• **PERSONÁLIE** •

Minulosť a prítomnosť maďarsko-slovenských vzťahov očami diplomata a historika

Rozhovor Jozefa Kissa s Ferencom Borosom

Historik Ferenc Boros tohto roku dovŕšil 75. rok svojho života. Po dlhých desaťročiach sa rozhodujúce úseky jeho životnej dráhy, ktorá sa utvárala v svojských a odlišných podmienkach, vždy spájali so susedným Československom, respektíve so Slovenskom, s výskumom minulosti a prítomnosti maďarského, českého a slovenského ľudu, ich vzájomných vzťahov, a v tomto rámci osobitne so sledovaním menšinovej otázky. Pri odchode do dôchodku v roku 1995 jeho prácu ocenili vysokým štátnym vyznamenaním – Malým krížom Republikovej rady (Maďarska).

S твоjím menom som sa stretol na začiatku šesťdesiatych rokov, keď som ako študent čítal Tvoju štúdiu, ktorá zrejme bola úryvkom z diplomovej práce, čo vtedy nebolo bežnou praxou vo vedeckých časopisoch.

Máš pravdu. Táto štúdia, ktorá analyzovala úlohu maďarskej emigrácie po roku 1919 v Československu, vyšla najprv po slovensky. Po získaní diplomu na Karlovej Univerzite v Prahe na jednej vedeckej konferencii profesor Gosiorovský prejavil záujem o môj príspevok, a už koncom roku 1959 uzrel svetlo sveta v periodiku Slovenskej akadémie vied, v Historickom časopise.

Ako si sa dostal na Karlovu univerzitu?

Nemal som nijaké väzby na Československo, ak by sme nechceli za také považovať skutočnosť, že moje rodisko, Makkorhetye, podľa lexikónov naznačuje český alebo chorvátsky pôvod. V mojej dedinke pozostávajúcej zo 16 domov žili Chorvátovci, Tótovci a Polákovci. Ako tretí syn chudobnej roľníckej rodiny som sa po roku 1945 dostal na šopronské evanjelické lýceum, potom som pokračoval v štúdiu na tamojšom učiteľskom ústave, ale maturoval som v Budapešti. V roku 1953 som tu získal štátne štipendium do Prahy. V Pešti som totiž dostal možnosť uchádzať sa o prijatie do inštitúcie, ktorá pred maturitou pripravovala žiakov na štúdium v zahraničí. Ja som si zvolil Prahu, ale pôvodne mi určili Odesu alebo Sofiu. Nevyzeralo to veľmi sľubne, ale na moje prekvapenie na ministerstve školstva k môjmu rozhodnutiu pristupovali dosť pružne a jednoducho ma preradili do pražskej skupiny pozostávajúcej, ak sa dobre pamätám, z deviatich členov hlásiacich sa na technické smery. Pred vycestovaním sme absolvovali šesťtýždňový kurz, v rámci ktorého sme sa oboznámili so základmi českého jazyka.

Ako sa začalo vlastné štúdium?

Nie veľmi šťastne. Z nejakých technických príčin sme sa do Prahy dostali s dvojmesačným oneskorením. Hneď sa začal semester a už sme mali pred sebou skúšky. Začiatky boli veľmi ťažké. Spolu s Marikou Divičanovou, ktorá bola slovenskej národnosti, sme sa zapísali na katedru histórie. Veľkú pomoc nám poskytoval vtedy otvorený maďarský seminár, na ktorý sme sa mohli vždy obracať so svojimi ťažkosťami. Spočiatku Péter Rákos bol ochotný nám robiť dokonca tlmočníka pri niektorých skúškach. Inak českí pedagógovia prejavovali voči nám veľké pochopenie, boli trpezliví. Brali do úvahy naše úsilie a nebazírovali na vyjadrovaných schopnostiach. Ja som si po druhom ročníku namiesto pedagogického smeru vybral vedeckú špecializáciu a tým pádom som sa od samotného začiatku orientoval na vedecký výskum. Témou mojej diplomovej práce sa stala problematika maďarsko-československých vzťahov, presnejšie rozpad Rakúsko-Uhorska.

Teda rok 1956 si prežil v Prahe. Ako sa odrazilo maďarské povstanie vo vašom študentskom prostredí?

Dost' rozporuplne. Boli mnohí, ktorí s nadšením prijímali povstanie, niektorí aj nám Maďarom gratulovali, iní zase boli na rozpakoch, mali obavy o osud socializmu. Na internáte som býval spolu s viacerými zahraničnými poslucháčmi, medzi nimi aj s emigrantskými študentmi, Grékmi, Juhoslovánmi atď. Na izbe bol mojím spolubývajúcim východoslovenský Ukrajinec, ktorý aj po straníckej línii bol informovanejší než väčšina študentov. Jeho prostredníctvom som mohol do istej miery vnímať, čo sa odohráva vo vnútrostraníckych kruhoch. Tento môj spolužiak po roku 1968 pracoval na zahraničnom oddelení ÚV KSČ, bol spolupracovníkom Vasil'a Bil'aka a neskôr sa stal veľvyslancom. V týchto skupinách, aj medzi Čechmi, sa našli takí, ktorí schvaľovali vonkajší zásah, a boli toho názoru, že v Maďarsku sú ohrozené vymoženosti socializmu, že tu treba postupovať podobne ako v Španielsku počas občianskej vojny, keď začali organizovať medzinárodné brigády. Niektorí zastávali názor, že keby došlo k ich organizovaniu, nemali by v nich chýbať. Rôznorodé názory panovali aj medzi maďarskými štipendistami, na veľvyslanectve uprostred veľkých neistôt sa zdržiavali zaujatia oficiálnych postojov. Síce, raz sme sa tam zišli za účelom vypracovania stanoviska, ale nakoniec k tomu nedošlo. Po potlačení povstania som navštívil doma rodičov, na budapeštianskych uliciach som videl následky bojov. Vyvolávalo to vo mne skľučujúce pocity. Pre nás vtedajšie udalosti nemali dôsledky, mohli sme pokračovať v štúdiu. Voči českým a slovenským študentom však došlo k retorziám. Až neskôr, keď som už pracoval vo vedeckej oblasti, stretol som v Prahe jedného bývalého spolužiaka, ktorý mi pri posedení v Slovanskom dome prezradil, že mnohých obišli retorzie preto, lebo zodpovednosť za rozšírenie plagátov zvalovali na mňa. Predpokladali totiž, že voči mne sa aj tak neodvážia uplatniť kárne opatrenia.

V maďarskom menšinovom prostredí sa tvoje meno stalo známe v roku 1970, keď sa vo výkladoch predajní kníh na južnom Slovensku objavila tvoja monografia pod názvom *Magyar-csehszlovák kapcsolatok 1918-1921-ben*. Ja som si ju kúpil zhodou okolností počas služobnej cesty v Maďarskom kultúrnom stredisku v Prahe, kde, ako som si všimol, o tvoju knihu prejavovali záujem najmä študenti.

Po skončení univerzity som desať rokov pracoval vo vedeckej inštitúcii (v terajšom ústave pre politické dejiny), kde popri plnení ústavných úloh som využil všetok čas na pokračovanie vo výskume mojej pôvodnej témy. Na univerzite Eötvösa Lóránda som v roku 1963 obhájil doktorskú dizertáciu a na začiatku roku 1968 na Maďarskej akadémii vied kandidátsku prácu.

Teda z toho vznikla tvoja monografia, o ktorej uverejnil časopis maďarskej menšiny na Slovensku *Irodalmi Szemle* recenziu, z ktorej sa čitatelia dozvedeli, že jej autorom je kultúrny atašé na maďarskom veľvyslanectve v Prahe. Ako si sa dostal z vedeckej sféry do diplomacie?

V polovici 60 rokov som sa intenzívne pripravoval na obhajobu kandidátskej dizertácie, na zloženie predpísaných skúšok, ale pritom ma čoraz častejšie poverovali tmočením pre rôzne delegácie, takisto aj moju manželku, s ktorou som sa zoznámil ešte ako pražský študent. Tohto roku sme oslávili 50. výročie nášho sobáša. Manželka už v roku 1964 počas návštevy prezidenta Antonína Novotného vykonávala tmočnicke služby a odvtedy ju prideliťovali k delegáciám v podstate až po najvyššie politické úrovne. Moje tmočnicke pôsobenie sa začalo akcelerovať v období, keď sa v Maďarsku dostali do popredia reformné myšlienky a tendencie a v Československu začali pôsobiť analytické skupiny vedené Otom Šikom, Zdeňkom Mlynárom a Radovanom Richtom. Je známe, že výsledky práce Richtovej skupiny boli publikované v roku 1966 pod názvom *Civilizácia na rázcestí* a o dva roky neskôr kniha vyšla aj v maďarskom vydaní. Tieto myšlienkové prúdy pôsobili na mňa značnou reveláciou, rozširovali môj obzor.

Možno teda povedať, že na konci šesťdesiatych rokov si už žil vo víre spoločensko-politického diania.

Mojej myšlienkovvej adaptácii k vývoju v Československu napomohla aj skutočnosť, že v decembri roku 1967 a na jar roku 1968 som sa zdržiaval dlhší čas v Bratislave, kde som študoval v archívoch, pričom som bol v každodennom kontakte s kolegami. S kolegom Jurajom Purgatom, ktorý vtedy pripravoval svoju kandidátsku dizertáciu o československo-maďarských vzťahoch v medzivojnovom období, sme spolu chodili na obed. V tomto čase som mal možnosť získať bližšie informácie aj o vzrastaní aktivity v radoch maďarskej menšiny na Slovensku. Mohol som pohotovo sledovať tlač a médiá. Doma som už pravidelne prekladal české a slovenské materiály, pripravoval som prehľady tlače. Môj pracovný deň sa začínal ráno na sekretariáte Komunistickeho zväzu mládeže, kde obzvlášť veľkú pozornosť venovali diani v československom mládežníckom hnutí, rozpadu jednotnej organizácie mládeže.

Ako teda žije v tvojej pamäti toto jaré obdobie so svojimi neobyčajne prudkými zmenami?

Treba povedať, že tento hektický stav znemožňoval urobiť jasno v tom, kam vedú a do čoho vyústia rútiace sa udalosti. Kolegovia a známi, ktorí chodili do Československa, vracali sa domov s obavami a nenačrtávali priaznivé perspektívy. Pamätám sa, že istý môj známy, novinár, prišiel s tým, že v Československu sa bude strieľať, teda zrejme mal na mysli dajakú občiansku vojnu. Predpokladal, že západné hranice Československa uzavrujú. Znalec československej problematiky, popredný historik Endre Arató, poskytol veľmi pesimistický obraz o vývoji v Čes-

koslovensku na základe vnútorných československých procesov a postojov členských štátov Varšavskej zmluvy, ale jednoznačné stanovisko nezaujal. Ja som bol v špecifickej situácii aj v dôsledku mojich rodinných pomerov. V tom čase som sa často dostával k istým útržkovitým informáciám tajného charakteru prostredníctvom manželky, ktorá aj v lete 1968 tlmočila osobám na najvyšších politických postoch. Viackrát cestovala napríklad do Balatonaligy, kde sa rekreovali rodinní príslušníci vedúcich slovenských predstaviteľov, konkrétne Biľak s manželkou a rodinou. Viackrát mala čakať na Biľaka v Komárne, odkiaľ ho už maďarské auto viezlo do Balatonaligy. Hovorila mi o takom prípade, keď Biľaka prijal Kádár v Budapešti a tlmočila im manželka, teda bol to rozhovor medzi šiestimi očami, čo už bolo samo osebe dosť zvláštne. Biľak informoval Kádára o situácii v Československu a konkrétne spomínal ten augustový deň, keď sa očakával vojenský zásah. Podľa pamäti mojej manželky Kádár povedal iba toľko, že potom je to celé v keli.

Zrejme sa to stalo potom, čo Biľak 21. júla celú noc predebatoval s ukrajinským prvým tajomníkom a keď sa sovietsky politik informoval o tom, aké sily stoja za Biľakom. Vtedy odznela požiadavka, aby poslali list so žiadosťou o internacionálnu pomoc. Biľak túto úlohu prijal.

Teda čo sa týka invázie, mohol som tušiť, že k takému kroku dôjde, ale predsa ma táto udalosť prekvapila. Bolo to v nedeľu popoludní, keď sme sa vrátili s rodinou z prechádzky. Manželku čakal odkaz, aby sa dostavila do budovy ústredného výboru strany kvôli tlmočeniu a prekladaniu materiálov. Ja som sa postaral o deti, keďže manželka ani neskoro večer neprišla domov. Myslel som si, že odcestovala na vidiek. Ráno som deti odprevadil do školy a nič netušiac išiel na svoje pracovisko, kde sa ma vrátnik vystrašene pýtal: Aký je môj názor... Čo na to poviem... Je to strašné, čo sa stalo? Ja som bol v takých rozpakoch, že som sa na nič iné nezmožil, len na „to teda“. Medzitým prichádzali kolegovia, vtedy som sa dozvedel, čo sa vlastne stalo. Sedeli sme v pochmúrnej nálade a preberali situáciu. Potom mi zavolała manželka, stretli sme sa v blízkom espresse, kde mi povedala, že pracovala celú noc, počúvala všetky správy Československého rozhlasu a prekladala ich do maďarčiny. Teda od nej som sa dozvedel podrobnosti. To, čo sa stalo, som ja a moji kolegovia prežívali tak hlboko, že nikto nemohol pracovať. Prirodzene, išlo o politickú inštitúciu, o historikov, takže sme hľadali príčiny, rozoberali okolnosti a snažili sme sa nájsť dajakú odpoveď na otázky, ktoré nás trápili. Nepamätám sa, že by sa boli prejavovali nejaké centrálné inštrukcie vyžadujúce argumenty pre schvaľovanie zásahu. Skôr bolo príznačné, že každý mohol sám po svojom uvažovať o tom, čo sa stalo, ako aj o očakávaných dôsledkoch.

Po augustových dňoch tvoje kontakty v oblasti zahraničnej politiky nadobudli zrejme ešte väčšiu váhu.

Nebolo pre mňa prekvapením, keď ma na začiatku roku 1969 oslovili z ministerstva zahraničných vecí. Dostal som ponuku prejsť do diplomatickej služby. Vtedy som už bol v situácii, ktorá mi uľahčila rozhodnutie v tejto záležitosti. Bol som po obhajobe kandidátskej dizertácie, ktorej rukopis som odovzdal akademickému vydavateľstvu. Videli sme, že mám málo šancí na to, aby sa otázka československo-maďarských vzťahov stala v ústave mojou hlavnou výskumnou témou. Domnieval som sa, že po desaťročnej sústredenej práci bude pre mňa osožné získať nové

skúsenosti a impulzy. Nemyslel som na to, že definitívne opustím svoje pôvodné zamestnanie. Avšak v júni 1969 som už bol zamestnancom ministerstva zahraničných vecí a po absolvovaní krátkej prípravy 15. augusta som v Prahe zaujal post tajomníka maďarského veľvyslanectva.

Aká Praha ťa vítala?

Boli to veľmi pamätné dni, veď všade vládla atmosféra, ktorá bola predchnutá protestnými akciami proti invázii. Ešte na druhý deň v piatok som na odporúčanie veľvyslanectva odišiel so svojou rodinou do severných Čiech, k manželkiným rodičom, a vrátil sa do Prahy v nedeľu večer. Na druhý deň som nastúpil do práce. Veľké počty ľudí zaplavovali centrum mesta, viacerí z nášho veľvyslanectva sme boli vo vzrastajúcom dave, ktorý početné policajné jednotky rozháňali vodnými delami a slzotvornými plynovými bombami a vytlačali z Václavského námestia. Neskoro večer sme sa ešte vrátili na námestie, kde kamene a rozbité výklady svedčili o tom, že došlo k fyzickému odporu, ktorý poznačil aj okná budovy Maďarskej kultúry na rohu Václavského námestia. Na druhý deň večer sa pokračovalo v protestoch, tretí deň už vyzvali veľvyslanectvá nezdržiať sa v blízkosti týchto akcií, lebo možno očakávať ešte ostrejšie vystúpenia. V nasledujúcich dňoch sa postupne podarilo obnoviť poriadok. Začala sa pre mňa práca, ktorá v mnohom bola novotou, ale prinášala zaujímavé a vzrušujúce zážitky: absolvovanie návštev, sledovanie udalostí, hodnotenie procesov. Svoje predchádzajúce vedomosti a skúsenosti mi pomáhali zvládať úlohy na novom pôsobisku.

Asi práve vtedy opustil maďarské veľvyslanectvo do Berlína preložený veľvyslanec, ktorému v 68. roku spôsobili veľá starosti dôstojníci maďarskej rozviedky. Maďarská historička Gabriella Unger píše vo svojej nedávno publikovanej štúdií, že „táto posila“ veľvyslanectva vo svojej nekvalifikovanosti chcela naverbovať pre nich neznámeho šéfredaktora *Rudého práva* Oldřicha Švestku, ktorý sa vtedy zdržiaval, respektíve ukrýval na maďarskom veľvyslanectve, do maďarskej rozviedky. Nitky tohto škandálu nakoniec siahali až ku Kádárovi. Voči dôstojníkom zaviedli kárne opatrenia a prijalo sa rozhodnutie o tom, že rozviedčiaci nesmú zasahovať do politických kompetencií. Malo to ešte dajaké dozvuky vtedy, keď si obsadil svoj post na veľvyslanectve?

O týchto veciach som nemal ani poňatia, nepoznal som fakty, veď do diplomacie som sa dostal z periferie. O tom som počul, aké panické obavy panovali v augustových dňoch v kruhu politikov podobných Švestkovi, ktorí hľadali útočisko na veľvyslanectve, ale viac o tom neviem.

Aké spomienky ti zostali v pamäti z tohto obdobia?

Chcem podotknúť, že počas mojej prvej šesťročnej misie v Prahe som slúžil trom veľvyslancom, Imremu Kovácsovi, Józsefovi Vincemu a Miklósovi Baritymu, a to vo veľmi svojráznom období a v mimoriadnych podmienkach. V popredí môjho profesionálneho aj privátneho záujmu v dôsledku môjho povolania historika bolo sledovanie procesu „normalizácie“, „návratu do východiskového stavu“. Cítil som sa tak trochu vo výhode, veď predtým som žil v Prahe šesť rokov, mal som známych zo študentských čias, aj medzi profesormi, historikmi, z ktorých mnohí sa v dôsledku postojov v roku 1968 dostali politicky na perifériu, ba stali sa prenasledovanými. Ako diplomatovi bolo rizikom udržiavať kontakty s týmito kruhmi, ale nebolo to absolútne ne-

možné, nepociťoval som obmedzovanie zo strany svojich nadriadených ohľadne okruhu mojich stykov, ale ani nemuseli vedieť o všetkom. Takýmto spôsobom som informácie čerpal z podstatne širších kruhov než tí, ktorí nemali takéto zázemie. Navštívil som ešte niektorých mojich profesorov, napríklad Kolomana Gajana, u ktorého som písal svoju diplomovú prácu, ako aj Věru Olivovou. S profesorom Gajanom sme udržiavali aj rodinné styky. Pri jednej príležitosti som sa dostal do nepríjemnej situácie, keď na prechádzke s Gajanovcami v tej časti Prahy, kde bývali stranícki funkcionári, sme narazili na vysokopostaveného pracovníka aparátu komunistickej strany. Dali sme sa do reči, ale ja som sa neodvážil predstaviť mu môjho druha, ktorého zrejme osobne nepoznal, ale podľa mena by dobre vedel, o koho ide. Pravidelne som sa stýkal aj s mojimi niekdajšími priateľmi zo študentských čias. Na oficiálnej úrovni mi obzvlášť poslúžili kontakty s vedúcimi pracovníkmi vedeckých ústavov. Často som vyhľadal vedúceho filozofického ústavu Radovana Richtu, s ktorým sme sa navštevovali aj rodinne. Od neho som získal podstatne nuansovanejší obraz o predchádzajúcich aj prebiehajúcich procesoch: zmeny, ktoré nastali po auguste 1968 dokázal interpretovať vo svetle výsledkov ním vedenej výskumnej skupiny. Tie pre mňa znamenali veľkú pomoc k lepšiemu pochopeniu situácie vo vtedajšom Československu.

Pred rozpútaním tzv. konsolidácie, v prechodnom hektickom období, dôležitú úlohu hrala kultúrna sféra a to tak pre ultraľavicové sily, ako aj pre reformne orientovaných.

Ako je známe, podľa ultraľavicových síl „nepriatelia sa stiahli do oblasti kultúry“. Mal som možnosť pohybovať sa aj v týchto kruhoch, veď vtedy sa uskutočňovali rôzne kultúrne podujatia obsahujúce zmiešané politické odkazy, ktoré boli prejavmi aj intelektuálneho odporu. Za veľa môžem ďakovať odborníkovi v oblasti dejín umenia, istému v Prahe žijúcemu pánovi Tilkovszkému, ktorý ma povodil po všetkých miestach, kde človek mohol získať umelecký a intelektuálny zážitok.

O pôsobení Bélu Tilkovszkého v Prahe po roku 1945 sa zachovalo málo informácií. V medzivojnovom období pracoval v provládnych novinách a bol vedúcim vysielania Československého rozhlasu v maďarskom jazyku. Po vojne sa údajne podieľal na riešení záležitostí deportovaných Maďarov do českého pohraničia. Hovoril ti o tom?

Zrejme áno, ale na detaily sa už nepamätám.

Z hľadiska vnútropolitického vývoja v Československu pre vás, osobitne pre tvoje diplomatické pôsobenie, dôležitú otázku znamenalo reagovanie na kádárovský princíp boja na dva fronty v Československu.

Tak sa nám zdalo, že spočiatku bol o to záujem, o čom svedčia aj niektoré prejavy Gustáva Husáka, veď aj on musel zápasit' s ultraľavicovými prúdmi, za ktorými stál Vasil' Biľak, pričom sa mu nepodarilo ich eliminovať. Neskôr som vo viacerých svojich štúdiách aj čo do faktografie analyzoval tento problém, teda vplyv skupín okolo publikácie *Zprávy*, ktorý na konci roku 1969 a začiatkom 1970 vyústil do založenia Ľavého frontu požadujúceho ešte radikálnejšiu čistku. Tak sa mi zdalo, a potvrdzujú to aj moje pramene, že totálne otváranie boja na jeden front bolo výsledkom procesu. Po isté obdobie heslom bolo iba to, že „hlavné nebezpečenstvo je pravcový revizionizmus“, z čoho ale vyplývalo, že existuje aj druhé nebezpečenstvo, ktoré nie je hlavné.

Neskôr toto heslo prešlo zmenou presadzovanou Ľavým frontom, a to v tom zmysle, že ide výlučne len o jedno nebezpečenstvo, proti ktorému treba sústrediť všetky ideologické a organizačné sily. Referát Ľavého frontu kritizoval „konceptiu hlavného nebezpečenstva“, ktorá predpokladá aj „ďalšie nebezpečenstvo“, a potom vedenie Komunistickej strany Československa iba krok bude deliť od toho, aby „vytýčilo heslo boja na dva fronty“. „U nás existuje iba jedno nebezpečenstvo, pravicové nebezpečenstvo a nič iné“ – mohli sme sa však dočítať vo vtedajšom referáte. Ľavicový front síce organizačne zrušili, ale jeho princíp sa v podstate uplatňoval na úseku ideologického a ideového boja. Nenašiel som dokument, ktorý by sa bol zaoberal ľavicovým nebezpečenstvom.

Ako reagovalo oficiálne vedenie na nastolenie otázky boja na dva fronty Kádárom, o ktorej hovoril nielen s Andropovom, ale odporučil ju aj Husákovi, keď sa v apríli 1969 stal prvým tajomníkom?

Ako to spomínam vo svojich štúdiách, v rokoch 1969 – 70 sa Kádár a Husák stretli šesťkrát a táto otázka bola na programe dňa, napríklad v decembri roku 1969, keď už bolo prijaté rozhodnutie o previerkach v strane. V tomto čase došlo k návšteve Kádára v Prahe. Husák vtedy už hovoril iba o pravicovom nebezpečenstve i keď zároveň poznamenal, že dochádza aj k „ojedi-nelým ľavičiar-ským vystúpeniam“. Poukázal aj na to, že nepriatelia sa sťahli do oblasti kultúry a bojkotujú stranu. Podľa zápisnice Kádár naďalej zdôrazňoval maďarské skúsenosti, ale bolo zreteľné, že to vzťahuje aj na Československo. Poukázal na to, že „ľavicové nebezpečenstvo pripravovalo pôdu pre pravicu, to je maďarská skúsenosť, taká bola situácia v januári 1968 v Československu, preto ju treba analyzovať. Popri hlavnom nebezpečenstve treba zúčtovať s každým dogmatickým, sektárskym, subjektivistickým a antimarxistickým názorom“.

Nastolenie otázky boja na dva fronty vyvolalo zo strany československej straníckej politiky nepokoj a obavy. Sám som bol účastníkom takého prípadu, keď som mal ako diplomat registrovať tesne pred návštevou Kádára v Moskve, v decembri 1969, akýsi odkaz, respektíve upozornenie. Bolo to zrejme pred stretnutím vedúcich predstaviteľov Varšavskej zmluvy, respektíve pred následnou návštevou v Prahe. Vo večerných hodinách ma kolega z ambasády poprosil, aby som, keďže je veľmi zaneprázdnený, prijal istú dobre známu vedúcu osobu strednej garnitúry, ktorá mi chce odovzdať dôležité odkazy. Večer sme sa stretli v mojom byte a do neskorej noci debatovali o aktuálnych politických otázkach, z čoho mi bolo zrejmé, že hlavný odkaz „zo strany československých súdruhov“ spočíva v tom, aby Kádár smerom k sovietskej strane nezdôrazňoval potrebu boja na dva fronty v Československu. Na druhý deň sme to hlásili do budapeštianskeho centra.

V archívnych materiáloch Kádárovho sekretariátu som sa tiež stretol s Kádárovým vyhlásením, podľa ktorého „československí súdruhovia neradi prijímajú spomínanie boja na dva fronty“.

Poznamenal by som, že pre Kádára, podľa všetkého, bola potreba boja na dva fronty principiálnou otázkou, a ak si to neuvedomujeme, môžeme dospieť aj k mylným záverom. Prednedávnom som sa zúčastnil spomienkového podujatia o 68. roku v Slovenskom inštitúte. Vo vystúpení jedného slovenského historika tam odznela informácia o známom stretnutí Kádára s Andropovom v decembri roku 1968. Ako je známe podľa existujúcich prameňov, Kádár sa v podstate držal svojho predchádzajúceho postoja v súvislosti s vývojom v Československu a so zásahom

v auguste roku 1968. O charakteristiku tohto postoja som sa pokúsil v štúdií, ktorá vyšla v zborníku venovanom 70. narodeninám Jozefa Jablonického. Spomínaný kolega uviedol, že Kádár tu označil Dubčeka za revizionistu a onedlho došlo k odstaveniu Dubčeka. Tí, ktorí to počúvali, si právom mohli myslieť, že Kádár „zradil“ Dubčeka, vydal ho napospas Sovietskom. Prítomným poslucháčom, ak to vôbec odznelo v takejto podobe, tak mohol vnuknúť myšlienku, že odstránenie Dubčeka by sa dalo zvaliť na Kádára. Takéto posudzovanie problematiky vzťahu Kádára a Dubčeka zrejme vyplýva zo zjednodušeného a jednostranného prístupu k celej záležitosti.

Avšak dokumenty zaradené do série viac ako 12-zväzkovej edície spisov z roku 1968 naznačujú, že Kádárov postoj voči Dubčekovi prešiel zmenami a iba v roku 1970 výraznejšie rezonovala v Kádárových pohľadoch na vývoj v Československu potreba boja na dva fronty, čo dodávalo hodnoteniu z politiky odstráneného Dubčeka plastickejšie kontúry.

Je tomu zrejme tak. Po zmene režimu mi pripadla úloha zostaviť zoznam dokumentov pre Československo, za ktoré sme na oplátku dostali dokumenty o ohlase udalostí roku 1956 v Československu. Podľa mňa patričné objasnenie celej uvedenej problematiky umožní len paralelný, vzájomne sa dopĺňajúci výskum maďarských a československých dokumentov. Druhou témou, ktorá mňa ako diplomata a historika v tomto svojráznom období osobitne zaujímala, bola otázka vývoja maďarsko-československých vzťahov a v rámci nich osud a neúspech maďarských a československých pokusov o uskutočnenie reforiem. O tom som neskôr napísal aj obsiahlu štúdiu v dvoch častiach, ktorá v dôsledku daných okolností nemohla byť publikovaná pod mojím vlastným menom v časopise ministerstva zahraničných vecí *Külügyi Szemle (Zahraničnopolitický obzor)*, ale druhá časť už vyšla pod mojím vlastným menom v časopise *Múltunk (Naša minulosť)*. V tejto štúdií upozorňujem na to, že po potlačení Pražskej jari, v dôsledku toho, že sa ho zúčastnili aj maďarské vojská, protestná vlna československej spoločnosti sa radikálne zosilnila aj voči nám. Pre Československo bolo príznačné, že počas prechodných ôsmich mesiacov po invázii existovali ešte silné nádeje, že sa z československých reforiem môže čosi zachovať. Takéto ilúzie pestovalo aj československé vedenie. Dá sa to postihnúť aj v Husákových prejavoch. V auguste 1969 táto nádej už vyhasínala, ale určité očakávania poskytovalo zachovanie reforiem v Maďarsku, ohľadne ktorých existovala predstava, že môžu ovplyvniť situáciu aj v Československu. Bolo mnoho tých, ktorí tomu dukovali, dúfajúc, že ešte nie je všetko stratené. Naznačovalo to aj hľadanie kontaktov na naše veľvyslanectvo, pričom intelektuálne skupiny a umelecké zväzy aj z maďarskej strany sa snažili vzbudzovať takéto nádeje v kruhoch československej inteligencie. Dobré sa pamätám, že zväz spisovateľov sa chystal do Prahy a keď sa to oficiálne orgány dozvedeli, reagovali vystrašene a považovali za nežiaduce zosilňovať takéto kontakty. Voči československým kultúrnym a umeleckým zväzom s novým vedením boli maďarské partnerské organizácie spočiatku zdržanlivé a to sa neskôr prejavilo aj v rozdieloch kultúrneho a umeleckého systému hodnôt. Pamätám sa, aké komplikácie vznikli okolo turné súboru Omega v Československu. Medzitým sa začali pravidelné stretnutia umelcov a spisovateľov v rámci oficiálnych kontaktov, zväčša na multikultúrnom základe, ale vždy sa vyskytli dajaké rušivé momenty. Spomínam si na jedno stretnutie medzi zväzmi spisovateľov. Po spoločnom rokovaní naplánovali výlet na vidiek. Vtedajší predseda Zväzu maďarských spisovateľov chcel odo mňa vyjadrenie, čo by sa stalo, ak by sa on tohto výletu nezúčastnil, a za ten čas by sa stretol s Hrabalom a niektorými ďalšími spisovateľmi. Povedal som mu, že tomu by sa organizátori, teda československí partneri, nepotešili, ale definitívne rozhodnutie som nechal naňho. On sa nako-

niec tohto programu nezúčastnil. Od pracovníka ministerstva kultúry som sa neskôr dozvedel, že podobné prípady sa vyskytli aj zo strany sovietskych delegácií. Teda bol záujem, nielen z maďarskej strany, o to, aby sa vzťahy a osobné kontakty neobmedzovali len na oficiálnou politikou preferované kruhy. To občas spôsobovalo problémy československým politickým činiteľom. Ak by sa nastolila otázka, do akej miery prispela práca nášho zastupiteľstva vrátane mojej osoby k poskytovaniu reálneho, objektívneho obrazu o dianí v Československu, nazdávam sa, že by sme si nezaslúžili dehonestovanie. Ak raz historici spracujú správy posielané z pražskej ambasády o vnútropolitických súvislostiach odbúravania prínosu reformného vývojového trendu, o vývoji vzťahov dvoch partajno-štátnych systémov, môžu o nich nadobudnúť reálny obraz. Fakt ale je, že aj práca zastupiteľstva mala svoje obmedzenia dané systémom, ktorých prekročenie bolo riskantné. Odrážal sa v tom rámeč, ktorý poskytoval spojenecký systém.

Prvou tvojou misiou sa neskončila tvoja aktivita v diplomacii.

Fakticky nie, ale formálne, respektíve po organizačnej stránke áno. Nejaký čas som ešte pracoval na ministerstve zahraničných vecí a potom, keď sa na ministerstve kultúry vytvorilo samostatné národnostné oddelenie, na jeho vedenie vybrali mňa, čo som vtedy prijal. V rámci tzv. výmenného systému medzi ministerstvami som štyri roky ako generálny riaditeľ oddelenia vykonával túto prácu. Znamenalo to pre mňa získanie mnohých nových znalostí a mohol som mať ingerenciu na praktické uskutočňovanie národnostnej politiky v Maďarsku. Pritom som dostal možnosť viesť výskumnú skupinu pre analýzu národnostnej politiky susedných štátov. Sám som sa zúčastnil výskumnej práce a so svojimi spolupracovníkmi sme vytvorili podkladové štúdie pre interné potreby vyšších orgánov. V rámci Knižnice Gorkého sa vytvorila vedecko-výskumná báza, ktorá po mojom návrate na ministerstvo zahraničných vecí rozšírila svoju činnosť. Na ministerstvo zahraničných vecí som sa vrátil po uplynutí štyroch rokov, v roku 1980, a rok nato ma znovu vyslali do Prahy na veľvyslanectvo, kde som strávil ďalších päť rokov, ale už nie ako nováčik, ale s potrebnými novými skúsenosťami, v zaradení veľvyslaneckého radcu. Bolo to relatívne pokojnejšie obdobie v pomeroch vytvorených tzv. konsolidáciou. Vtedy už bolo cítiť, že dôjde k zmenám, najmä po nástupe Gorbáčova na čelo sovietskeho vedenia. Z hľadiska práce na veľvyslanectve som sa snažil postupovať svojou vlastnou cestou. Ústrednou a do značnej miery z vlastnej iniciatívy sledovanou témou sa pre mňa stalo osvetlenie procesu návratu k modelu, ktorý účastníci demokratizácie chceli prekonať. Za druhú relevantnú tému som považoval skúmanie národnostnej otázky a vývoja československo-maďarských vzťahov. Išlo mi o prístup vychádzajúci zo zámeru ukázať, ako sa odráža v československej publicistike figurovanie vývoja vzájomných vzťahov v historiografických prácach a publikáciách. Po mojom návrate domov som pripravil obsiahlu expertízu pre Ústav národnostných vzťahov vedený akademikom Gyulom Juhászom, v ktorej som sa venoval teoretickým prístupom k národnostnej problematike po roku 1968 a pokúsil som sa podať prehľad o československej národnostnej politike v 20. storočí. Moje závery vyústili do vymedzenia úlohy národnostnej otázky v policko-štátnom systéme a v bilaterálnych vzťahoch.

A potom došlo k zmene režimu.

Po mojej druhej pražskej misii som pracoval na ministerstve zahraničných vecí najprv ako referent a potom ako vedúci československej sekcie. Na tomto poste som nemal možnosť zúčast-

ňovať sa aktivít, ktoré predchádzali zmene režimu, ale nemohol som sa od nich úplne izolovať, veď aj v radoch aktívnej opozície som mal veľa známych a bývalých kolegov. Zúčastnil som sa zakladajúcej schôdze maďarsko-československej spoločnosti AMICUS a Zväzu Rákócziho, kde som mal viacero prednášok o úlohe národnostnej politiky v zahraničných vzťahoch. Zvolili ma do vedenia spoločnosti AMICUS, ktorá sledovala udalosti posledných mesiacov stranicko-štátneho systému v Československu a prijala napríklad protestné vyhlásenie požadujúce vyslobodenie Václava Havla. Po zmene režimu som sa zúčastnil kladenia základov novej paradigmy maďarsko-československých, respektíve maďarsko-slovenských vzťahov: absolvoval som všetky oficiálne rokovania na najvyšších úrovniach, v Budapešti, v Prahe, v Bratislave. V roku 1991, keď v dôsledku narastajúcej váhy bratislavského generálneho konzulátu rozšírili jeho personálny stav, rád som prijal nové poverenie – vykonávať funkciu radcu prvej triedy. V Bratislave som strávil štyri, na udalosti bohaté, z hľadiska práce osobitne zaujímavé roky až do môjho odchodu do dôchodku. Skúsenosti z týchto rokov som využil v práci, ktorá vyšla v roku 2000 vo Vydavateľstve Kalligram pod názvom *Szomszédunk Szlovákia (Slovensko náš sused.)* Na generálnom konzuláte po vzniku samostatnej Slovenskej republiky v rámci vnútornej delby práce som mal možnosť sledovať a študovať vývoj postavenia maďarskej menšiny, udržiavať kontakty s ich vedúcimi predstaviteľmi, inštitúciami a lokalitami, ktoré som predtým bližšie nepoznal.

A potom nasledovali aktívne roky v dôchodku.

Takto by som mohol nazvať uplynulých trinásť rokov, ktoré som strávil v relatívnom zdraví, ale nie bez práce. Nie takto som si celkom predstavoval roky dôchodcu, spočiatku som myslel iba na oddych, ale čoskoro sa hlásili ponuky na pokračovanie v práci. Už v roku 1996 ma požiadal vtedajší vedúci Úradu pre Maďarov za hranicami pripravovať podklady, neskôr na krátky čas som prijal vedenie slovenskej sekcie úradu a potom spoluprácu s nimi. V týchto rokoch som častejšie navštívil Bratislavu, stretol som sa so svojimi známymi. Vyšli mi príspevky v časopise *SEP*, vo *Foreign Policy Affairs* a v časopise *Fórum*, vydávanom Spoločenskovedným ústavom s totožným názvom v Šamoríne.

Medzi tým ti vyšli ďalšie knihy a publikácie.

Dôležitou úlohou ma poverilo Vydavateľstvo Press Publica, ktoré vydáva vedecko-populárne knihy s maďarskou a medzinárodnou tematikou. Kniha, ktorá tu vyšla najprv po francúzsky, od príchodu Maďarov až do súčasnosti poskytuje náčrt stáročného spolužitia Slovákov a Maďarov a ich života v novovzniknutých štátnych útvaroch. Vyšla aj v slovenskom jazyku.

Treba sa zmieniť aj o tom, že slovenské vydanie tvojej knihy a celú iniciatívu ocenil Dušan Kováč, ktorý zdôraznil úsilie o objektívny pohľad a o odstránenie predsudkov, napomáhanie dialógu zameraného na hlbšie dotváranie názorov.

Áno, aj táto inšpirácia prispela k napísaniu mojej ďalšej knihy, ktorá má pod názvom *Maďarsko-slovenská otázka* vyjsť v dohľadnom čase.

So záujmom očakávame, že sa objaví v predaji. Na záver ešte dovoľ jednu otázku. Je to priazeň osudu, keď diplomat svoje promptné analýzy môže neskôr čerstvo využiť metódami

historiografie? Stalo sa to v prípade tvojej spomínanej knihy *Slovensko náš sused*? Akú odbornú výhodu, prínos alebo nevýhodu to znamenalo pre teba?

Túto otázku by bolo možné označiť aj ako „matť“. Neuvažoval som o tom. Ale ak otázka smeruje k tomu, že analýza historika sa odlišuje od analýzy uplatňovanej pohotovo v práci diplomata, potom treba mať na zreteli, že prístup diplomata sa vzťahuje na prijímaciu krajinu. Takáto analýza musí rešpektovať základnú požiadavku kladenú na diplomata, aby sa s príslušnými otázkami zaoberal spôsobom napomáhajúcim rozvíjanie vzťahov dvoch štátov a posúvajúcim do popredia hľadanie riešenia a takto vplývať na domácu politiku. Poslanie práce historika, teda aj spomínanej knihy *Slovensko náš sused*, je iné. Ide tu o porovnanie politiky dvoch štátov a v analýze má dominovať súvťažnosť politiky dvoch štátov, zachytenie procesu ich vzájomného ovplyvňovania sa. Z tohto aspektu na oboch stranách môžu figurovať – berúc do úvahy striedanie vlád – závery a hodnotenia vyvolávajúce ostrý nesúhlas z jednej alebo druhej strany. Túto zásadu a tento pohľad som sa snažil uplatňovať aj v práci, ktorá je v štádiu vydania, ktorá pri pertraktovaní našej „spoločnej“ histórie nemôže obchádzať otázku spoločnej zodpovednosti. Tento pohľad je pre mňa smerodajný aj do budúcnosti.

K tomu ti prajeme veľa zdravia a ďalších tvorivých síl.